
Transnacionalisme, actors i moviments socials històrics en les relacions internacionals

PID_00271374

Verónica de la Torre Oropeza

Temps mínim de dedicació recomanat: 3 hores

Verónica de la Torre Oropeza

L'encàrrec i la creació d'aquest recurs d'aprenentatge UOC han estat coordinats pel professor: Jordi Mas Elias (2020)

Primera edició: febrer 2020
© Verónica de la Torre Oropeza
Tots els drets reservats
© d'aquesta edició, FUOC, 2020
Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
Realització editorial: FUOC

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars dels drets.

Índex

Introducció	5
1. L'actor internacional en la disciplina de les RI	7
2. Moviments socials i xarxes transnacionals d'activistes	9
3. Precursors dels nous actors socials transnacionals	12
3.1. L'Associació Internacional de Treballadors	13
3.2. Moviment social i xarxes transnacionals contra l'esclavitud	18
3.3. Moviment sufragista de les dones	22
4. Els actors transnacionals no estatals per mitjà d'alguns enfocaments de les RI	25
4.1. Els enfocaments Estat-cèntrics: neorealisme i neoliberalisme institucional	26
4.2. Transnacionalisme	28
4.3. Constructivisme	30
4.4. Teoria crítica	32
Resum	34
Bibliografia	37

Introducció

Tots alguna vegada hem sentit parlar de protestes socials que poden provenir de sindicats, de barris de la ciutat, de professionals, de científics, és a dir, de gent que s'organitza perquè pensa que junts poden aconseguir que les seves demandes siguin ateses per alguna entitat governamental del lloc on viuen. Les mobilitzacions de col·lectius que ens ocupen en aquest mòdul transcendeixen les fronteres dels estats, és a dir, no solament són ciutadans o ciutadanes d'un país en particular, sinó que poden provenir de diversos llocs del planeta. Això significa que la demanda o objectius que porta la gent a organitzar-se com a col·lectiu, també transcendeixen l'espai o la localitat d'on provenen aquestes persones. Per tant, les peticions que els actors socials no estatals plantegen dins o fora de les fronteres de l'Estat representen un bé comú per a tots o pretenen prevenir un perjudici o amenaça global. Quines demandes ens venen al cap? Hi ha **moviments socials** i **xarxes d'activistes** d'abast transnacional perquè les seves demandes, i les solucions que aquestes requereixen, depassen la jurisdicció estatal.

Al llarg d'aquest mòdul, hem de tenir en compte que no totes les mobilitzacions o protestes constitueixen moviments socials. Els temes o les problemàtiques (**causa**) amb les quals es comprometen aquests actors no estatals, en general, tenen un imperatiu ètic, creuen que tots els habitants d'aquest planeta s'haurien de sumar a la seva causa. Pensem en els drets humans, en el canvi climàtic, en la caça il·legal de balenes, en el deute financer dels països més pobres del món, etc. Els objectius i les demandes que els moviments socials transnacionals tracen, o sobre els quals s'organitzen les **xarxes d'activistes** de diferents països per a difondre un greuge o una injustícia, ens deixen saber de quin tipus d'actors socials es tracta. Els seus discursos i les seves tàctiques ens donen informació sobre com s'organitzen, com es gestionen, com es fan escoltar pels mitjans, pels governs i per tota la societat. Fins i tot la causa que defensen, amb freqüència, permet saber si tindran èxit o no. Això implica aconseguir la seva meta, una solució per al problema que difonen, que es pot traduir en un canvi normatiu en la política interna o en l'àmbit internacional, encara que per als moviments també és important que la gent prengui consciència dels assumptes que defensen o se sensibilitzi amb aquests.

Manuel Castells opina que tot **moviment social** al llarg de la història té les seves arrels en la **injustícia** present a totes les societats, i en els sentiments de **greuge**. Segons el context, les seves paoroses manifestacions les podem trobar en l'explotació econòmica, en la pobresa sense esperança, en la injusta desigualtat, en polítiques antidemocràtiques, en governs repressius, en el racisme, en la xenofòbia, en el sexisme, en la negació cultural, entre moltes altres causes (Castells, 2012, pàg. 12). Charles Tilly, un erudit de les ciències socials, va definir de manera senzilla què és un moviment social: «és un **esforç públic**,

sostingut i organitzat que fa reclams col·lectius a les autoritats escollides com a fi» (2004b, pàg. 3 i 4). Aquesta definició àmpliament acceptada pels científics socials té aplicació dins d'un Estat. Però, llavors, com podem entendre que hi hagi una agrupació o organització de gent que prové de diferents països i que escullen com a fi de les seves demandes un Estat, una organització internacional governamental o una empresa transnacional? Aquesta pregunta i l'abans plantejada les anirem responnent en els apartats següents.

Abans d'abordar els precursors dels moviments socials, les organitzacions no governamentals (ONG) i les xarxes transnacionals del món contemporani i actual, hem considerat pertinent fer un breu repàs, en l'apartat 1, del significat d'**actor internacional** en la nostra disciplina. Veurem que alguns successos històrics han incidit en el significat que aquest concepte implicava des del Tractat de Westfàlia. En el segon apartat continuarem abordant alguns conceptes necessaris per a entendre el desenvolupament i la transformació dels moviments socials històrics d'abast internacional, que són els antecedents dels moviments i les xarxes d'activistes transnacionals de les últimes tres dècades. L'apartat 3 l'iniciarem amb el moviment obrer, després tractarem el moviment abolicionista i, finalment, parlarem del moviment sufragista de les dones. En l'apartat 4, farem un breu recorregut pels recents enfocaments de les relacions internacionals (RI), per saber de quina manera aquests han abordat el tema dels actors no estatals en la política mundial. L'últim apartat correspon a les conclusions, que ens serveixen per fer un repàs dels temes tractats.

1. L'actor internacional en la disciplina de les RI

En la disciplina convencional de les RI tot estudiant sabia que un actor internacional, per principi jurídic, era l'Estat. Així, el dret internacional (DI) l'investeix de legalitat, però al mateix temps, i com a herència del Tractat de Westfàlia, el considera freqüentment un sistema de restriccions sobre l'activitat estatal, en lloc d'un sistema d'autoritat que comunica les conjetures, estimacions o suposicions del sistema d'estat als responsables polítics (Bretherton i Vogler, 2006, pàg. 14). Fins a la Segona Guerra Mundial, es consideraven subjectes del DI les entitats que creaven i eren destinatàries de les normes jurídiques internacionals, és a dir, els estats. La teoria positivista clàssica negava la «subjectivitat jurídica» a l'individu. Aquest solament era subjecte del dret intern. No obstant això, aquest marc westfalià es va veure alterat, almenys per dues circumstàncies: la primera, quan la Cort Internacional de Justícia va donar a l'ONU un estatus legal el 1948. La segona, arran dels judicis per crims de guerra en el Tribunal Internacional de Nuremberg. Així, l'ONU i altres organitzacions intergovernamentals internacionals són actors internacionals, encara que «no gaudeixen de tota la gamma de competències que la llei atorga als estats» (Merle, 1987; Bretherton i Vogler, 2006, pàg. 14). Aquests casos van fer que es reconegués la subjectivitat jurídica de les organitzacions i dels individus, i que s'incorporés dins del DI el tema de la «responsabilitat internacional individual». Encara que la subjectivitat jurídica dels individus, com la de les organitzacions, a la pràctica encara és limitada (Pérez-León, 2008), un efecte transcendental que aquest debat va comportar després de Nuremberg va ser l'interès pel respecte dels drets humans.

L'estatus legal de l'ONU

L'antecedent d'aquest fet està en l'opinió consultiva que l'Assemblea General de l'ONU va dur a terme el 1948 a la Cort Internacional de Justícia (CIJ), com a conseqüència de l'assassinat d'un dels seus agents, el comte Folke Bernadotte, enviat a Palestina com a mediador del conflicte àrab-israelià. La resolució de la CIJ, l'11 d'abril de 1949, va atorgar personalitat jurídica a l'ONU, caràcter que li va permetre reclamar al govern corresponent la reparació dels danys patits per l'ONU i els seus drethavents (vegeu el document «Resumen de los Fallos de la CIJ, 1992, pàg. 10-11». Disponible a: <www.icj-cij.org/files/summaries/summaries-1948-1991-es.pdf>).

Sens dubte, aquest fet explica en gran part el sorgiment d'ONG des de llavors, en primer lloc, col·laborant amb agències de l'ONU com l'ECOSOC en matèria de drets humans. Una mica més endavant van començar a sorgir propostes que provenien directament de la societat civil. S'organitzaven sota la figura d'organitzacions, associacions, fundacions o clubs, sense ànim de lucre. Des de llavors, el seu compromís era amb la protecció de la naturalesa, dels recursos, de les espècies, humanitari, de cooperació, de solidaritat, etc.

En llengua castellana i francesa, des dels anys seixanta, ja teníem aportacions força clarividents sobre els canvis que se suscitaven en la realitat internacional. Enfront d'això, calia que la disciplina de les RI expandís o obrís el seu

camp d'estudi. Per exemple, per a Antonio Truyol, les RI eren totes aquelles relacions entre els individus i les col·lectivitats humanes que, en el seu gènesi i la seva eficàcia, no s'esgoten en el si d'una comunitat política o estat, sinó que transcendeix els seus límits (Truyol, 1981, pàg. 19). Per a Marcel Merle, les RI són un conjunt de transaccions, o flux d'aquestes, que traspassen fronteres (Merle, 1991, pàg. 148). Per la seva banda, Celestino del Arenal (1987) recull d'ambdues concepcions que l'objecte d'estudi de la disciplina és precisament aquestes relacions socials, les que configuren la societat internacional i l'afecten. Aquestes són principalment les que ens ocupen en aquest mòdul.

2. Moviments socials i xarxes transnacionals d'activistes

Abans que passem a conèixer alguns **moviments socials** històrics i **xarxes d'activistes transnacionals**, aclarirem el que entenem pels termes utilitzats en aquest mòdul. Més amunt hem citat Manuel Castells i Charles Tilly, que han aportat la seva visió sobre què són els moviments socials. D'ambdues concepcions rescatem quatre aspectes clau dels moviments: sentiment de greuge, esforç públic, permanència (que perduri) i organització. Els moviments socials solen estar delimitats per les fronteres polítiques dels estats, però històricament veurem que aquestes fronteres semblen més que mai artificials quan un moviment social a l'interior d'un país inicia un intercanvi d'opinions o idees amb moviments socials o activistes d'altres països. Aquesta connexió pot portar al fet que actuïn junts en la defensa d'una causa, per sobre de les fronteres polítiques.

Un altre element imprescindible dels moviments socials, locals o transnacionals, és tenir clar quin o quins són els seus fins, és a dir, enfront de qui van dirigides les seves demandes. La filosofia política i la sociologia han reflexionat i escrit extensament sobre què és la **societat civil**. Nosaltres solament ens centrarem a assenyalar que aquesta, en origen, ha tingut sentit dins de l'estat modern. Per aquest motiu, la seva anàlisi, i també el dels moviments socials tradicionals, s'hagin circumscrit a l'Estat. La societat civil, també entesa com a **agent** o **actor** no estatal, abasta des dels moviments o organitzacions socials, com les que estudiem aquí, fins a actors d'un altre caràcter, segons les seves finalitats d'associació. Llavors, històricament l'Estat ha estat en origen el fi principal de les protestes, revoltes i revolucions. El capitalisme que sorgeix a la par amb l'estat modern fins al capitalisme globalitzat de l'actualitat ha estat un factor de canvi constant de la relació entre la societat civil i l'Estat. Un aspecte que ens ocupa d'aquests canvis és que la societat civil cada vegada més s'ha autodelimitat pel que fa a l'Estat. La pluralitat o diversitat del seu públic és una constant i la qüestió de la **identitat**, abans circumscrita a la nacionalitat, ara sabem que no és exclusiva d'aquesta. L'anàlisi constructivista de Melucci (1989, pàg. 22 i seg.) considera que els nous moviments desenvolupen la dimensió de la identitat associada a un conjunt de creences, valors, significats i símbols. No obstant això, per a Melucci l'acció col·lectiva associada a aquesta identitat subjectiva no és el resultat de les creences i els valors que la construeixen, sinó que són l'expressió d'un sistema de relacions socials. Un sistema que implica **conflictes** polítics, socials i culturals.

Els activistes són membres d'un moviment social, d'una organització no governamental o d'una xarxa transnacional, són l'expressió d'una acció col·lectiva, però què o qui és un **activista**? En el diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola, un activista, en primer lloc, és algú vinculat a un moviment social. La seva

definició suggereix que és algú que difon propaganda i fa proselitisme de les seves idees. Veurem que, en el camp de les relacions internacionals, particularment en el cas d'actors socials transnacionals, un activista és algú compromès amb una causa ètica i col·lectiva. Per a Oliver i Marwell (1992, pàg. 152; Keck i Sikkink, 1998), els activistes són aquelles persones prou preocupades per un problema, que estan disposades a resistir les conseqüències dels seus actes amb la condició d'aconseguir els seus objectius.

Fotografia d'un dels diversos arrests de l'activista Emmeline Pankhurst el maig de 1914

Font: [en.wikipedia.org/wiki/emmeline_pankhurst#/mitjana/
File:Mrs_Emmeline_Pankhurst,_Leader_of_the_Women's_Suffragette_movement,_is_arrested_outside_Buckingham_Palace_while_trying_to_present_a_petition_to_King_George_V_in_May_1914._Q81486.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Emmeline_Pankhurst#/media/File:Mrs_Emmeline_Pankhurst,_Leader_of_the_Women's_Suffragette_movement,_is_arrested_outside_Buckingham_Palace_while_trying_to_present_a_petition_to_King_George_V_in_May_1914._Q81486.jpg)

En els primers anys del segle XX, fins poc abans que esclatés la Primera Guerra Mundial, el moviment sufragista de les dones britàniques va anar fent-se més combatiu, fins al punt que algunes activistes de la Women's Social Political Union (WSPU) van ser empresonades. Les estratègies van ser cada vegada més intenses i arriscades, com la que va costar la vida a la sufragista Emily Davison, durant el Derby del 4 de juny de 1913, en el qual participaria el rei George V. Pel que sembla, Davison havia planejat entrar a la pista de l'hipòdrom just quan el cavall del rei passés, per a col·locar a la seva brida un cartell o bufanda a favor del vot. En l'actualitat, els i les activistes saben que han d'estar preparats

per afrontar la repressió policial i l'empresonament, i per a això també han ideat un «repertori» d'accions preventives.

També ens referirem a les xarxes d'activistes que s'encarreguen de traslladar una demanda o greuge sorgit en un àmbit local a l'àmbit internacional. Una concepció sociològica acceptada de «xarxa» és la dels autors Knoke i Kuklinski, que la van definir com una manera d'organitzar les relacions socials. La xarxa és una estructura en què «els actors individuals estan incrustats i [així] és possible detectar el fenomen social, ja que individualment no existiria» (1982, pàg. 10). Per a les autores Keck i Sikkink, *xarxa* indica «una forma d'organització caracteritzada per patrons de comunicació i intercanvis voluntaris, recíprocs i horitzontals» (1998, pàg. 8). En casos històrics com l'abolicionisme o en la campanya per acabar amb la tradició de l'embenat de peus a les nenes xineses, observarem que el treball d'una activista «en xarxa» explica, a la pràctica, les accions col·lectives del passat i del present.

3. Precursors dels nous actors socials transnacionals

Segurament haureu sentit parlar de Greenpeace, d'Amnistia Internacional, del moviment per la justícia global (altermundisme) o del moviment contra el canvi climàtic. Aquestes són organitzacions de la societat civil que fan seguiment, i amb freqüència són participants, de la discussió intergovernamental en l'àmbit mundial sobre aquests temes, entre d'altres. D'igual manera, hi ha xarxes d'activistes transnacionals que recolzen les denúncies d'organitzacions i moviments d'abast local o regional, com les que hi ha al continent americà, per exemple, contra la mineria a cel obert. Encara que ens referim a aquests actors de la societat civil, o a actors no estatals, com a nous en l'escenari de la política internacional, el cert és que, en la història moderna d'Occident, tenim registres sobre la manera com va anar evolucionant la participació de les persones, com van aprendre a organitzar-se, a crear i imaginar tàctiques per a fer-se escoltar per les autoritats, i d'aquesta manera aconseguir canvis per a millorar les seves condicions de vida.

Així doncs, en els apartats següents presentarem tres moviments socials històrics que van depassar les fronteres nacionals dels estats on van sorgir i, el més important, que van aconseguir veure complertes les seves demandes després de molts anys d'**esforç sostingut** per part dels seus membres. Aquests actors no estatals també han demostrat que els canvis polítics moltes vegades es gesten mitjançant iniciatives provinents de les persones, de la societat. De manera similar, a partir de la dècada de 1960, es va fer evident la participació d'actors no estatals organitzats en l'escenari internacional, sobretot sota la figura d'ONG. Algunes van sorgir per a col·laborar amb organismes internacionals en temes de drets humans, altres es van enfocar en assumptes com la protecció de la naturalesa. Aquesta participació de la societat ha començat a canviar la idea d'exclusivitat de l'Estat com a actor internacional.

El primer moviment històric que tractarem és el moviment obrer de mitjan segle XIX, sorgit als països de capitalisme avançat d'aquesta època. Ens interessa la transformació internacional i transnacional d'aquest moviment, mitjançant la constitució de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT). El segon moviment és el de l'abolició de l'esclavitud, en què actors no estatals d'Anglaterra i els Estats Units d'Amèrica serien els primers a organitzar una xarxa transnacional per denunciar en un primer moment el tràfic d'esclaus i, després, exigir l'abolició de l'esclavitud. El moviment abolicionista i el de les dones per obtenir el dret de vot –que tractarem en tercer lloc– són una mostra de la confluència entre un moviment social i el treball en xarxa d'activistes, per a difondre la causa i sumar simpatitzants a aquesta.

3.1. L'Associació Internacional de Treballadors

«Antigament, si algú anomenava “obrer” a un artesà jornalero, hi havia una baralla segura... Però ara els han dit als jornaleros que els obrers són la primera jerarquia de l'Estat, i tots insisteixen a voler ser obrers.»

M. May (1848). A: Eric Hobsbawm (2007). *La era del capital 1848-1875* (pàg. 217). Barcelona: Crítica. Libros de historia.

La història del moviment obrer sorgit a l'últim terç del segle XIX es produeix en el context d'una efervescència d'idees socialistes, comunistes, anarquistes, disperses entre si, però alhora convergents amb les més sentides demandes, principalment dels obrers anglesos i francesos. Aquest apartat s'enfoca en el moviment obrer, com un dels més clars referents per a entendre les pautes de conformació d'un **moviment social** d'esperit **internacionalista**. La seva participació en la política interna i internacional és una mostra de com els actors socials **organitzats** van arribar a constituir-se en un desafiament per a l'autoritat estatal i per al poder econòmic capitalista d'aquests països durant la segona Revolució Industrial.

Podríem dir que el moviment obrer europeu que va començar a gestar-se cap a 1848, enmig de revolucions, repressions, agitacions polítiques i crisis econòmiques al continent europeu, va acabar convertint-se el 1864 en la primera manifestació anticapitalista de l'època. 1864 és l'any en el qual els historiadors del socialisme solen situar el naixement de la Primera Internacional (Lichtheim, 1990, pàg. 206). La història que hi ha darrere de les primeres associacions obreres a Anglaterra té com a causes les freqüents friccions entre el proletariat i la burgesia, però també la lluita pel vot, que anys enrere la classe obrera venia reclamant dins del moviment *Cartista*.

Els freqüents enfrontaments entre els treballadors i els amos de les fàbriques a l'Anglaterra de mitjan segle XIX van anar agreujant-se a causa de la crisi econòmica de 1858-59 i pels efectes de la guerra entre França i Àustria el 1859. Els esclats de vagues eren esmenats pels amos de les fàbriques mitjançant la contractació de treballadors estrangers, l'objectiu principal dels quals era acabar amb les vagues. Aquests treballadors «importats» estaven disposats a acceptar pitjors condicions laborals que la dels seus parells britànics. No obstant això, aquesta solució d'una part dels amos de les fàbriques va suggerir als treballadors anglesos la necessitat de formar una **associació internacional proletària** amb diversos propòsits, entre els quals: unir els seus esforços –com apunta Tilly– per a l'**intercanvi d'experiències i coneixements** i dirigir les seves energies en nom d'una reforma social per a millorar les condicions de la classe obrera i per a prevenir la importació de treballadors estrangers que trunquesin les vagues (Kriegel, 1986, pàg. 14).

L'efecte de la repressió patronal i policial sobre les vagues a Anglaterra i a França en els anys de crisi econòmica va augmentar la **solidaritat** entre els obrers. Així va succeir amb la famosa vaga al London Building Trade entre 1859 i 1860, relacionada amb la lluita «Un dia de nou hores», que va acabar amb

el tancament patronal, però que va tenir com a efecte que altres líders de la classe treballadora de diferents barris de la ciutat, i de tot el país, se sumessin a la lluita, unificant d'aquesta manera les forces obreres disperses fins llavors. Entre 1858 i 1867, el nombre de consells sindicals va augmentar a Anglaterra perquè sorgien de les pròpies vagues en defensa dels interessos sindicals i, en general, de la promoció de la unió sindical, creant al mateix temps un moviment social obrer.

El proletariat anglès organitzat va començar a ser conscient que la lluita dels treballadors per aconseguir millors condicions no s'havia de confinar dins els límits nacionals. D'aquesta manera, i a favor dels interessos de la lluita local, els representants obrers van apel·lar als **sentiments internacionalistes** dels treballadors britànics, per a vincular el moviment amb la campanya internacional del proletariat que ja s'estava iniciant en l'àmbit continental a França i Alemanya. Com s'ha dit abans, l'internacionalisme obrer va estar, des del principi, molt vinculat a les idees socialistes: pensaven que una revolució social havia d'ocórrer a tots els països capitalistes de llavors.

A més dels propòsits esmentats abans, necessaris per organitzar un moviment social que defensés una causa en l'àmbit domèstic i internacional, calia incorporar un altre element molt important ja esmentat en la definició de Castells: el **sentiment de greuge**, del qual van ser conscients els obrers anglesos i francesos en primer lloc, per exemple, quan es van adonar de la creixent polarització social entre la vida de subsistència de la major part de la classe obrera, un sentiment d'inseguretat compartit, fins i tot, amb els obrers «millor remunerats», i la vida de privilegis de la burgesia (Hobsbawm, 2007, pàg. 217).

A Alemanya l'avenç del moviment es va donar en dues direccions. Una va estar guiada pel jurista i filòsof socialista Ferdinand Lasalle, que va fundar el Sindicat General de Treballadors Alemanys, l'objectiu del qual era organitzar els obrers i encaminar-los cap a una «agitació legal i pacífica», a la recerca del sufragi masculí que, com a Anglaterra, atorgués representació a la classe obrera dins del Parlament. L'altra, sorgida al sud d'Alemanya, a Saxònia, era d'inspiració marxista: la Lliga de Sindicats d'Obrers Alemanys. El paper del moviment obrer alemany va ser molt important perquè va difondre el poder de la seva reivindicació tant en l'àmbit domèstic com internacional, i va aconseguir organitzar, el 1869, un partit polític que representava les demandes dels treballadors: el Partit Social Democràtic d'Alemanya.

L'Exhibició Industrial Universal de Londres celebrada el 1862 va ser una gran oportunitat per a apropar els sindicalistes anglesos, francesos i alemanys, i aconseguir així un requisit clau per a tot moviment internacional en potència: l'**intercanvi d'opinions i informació**. Hi van assistir representants obrers d'Alemanya i de tota França. En la recepció oferta pels representants dels treballadors britànics, el discurs de benvinguda va destacar la necessitat d'establir una unió internacional entre els proletaris, «aquells que tenen els mateixos interessos i aspiracions com a individus, ciutadans i treballadors» (Sketloff,

1928, cap. 3). Els obrers francesos van tornar meravellats de l'eficàcia de les *trade-unions* britàniques, per la qual cosa van tornar a reclamar el dret de coalicció i associació, suprimit des de les repressions patides en la dècada de 1850 (Kriegel, 1986, pàg. 11).

La segona gran oportunitat que va reforçar els llaços entre les diferents classes obreres va ser la repressió polonesa per part de Rússia. Segons Leichtheim, aquesta va ser una injecció de vigor a la idea d'una part dels obrers anglesos de crear l'Associació Internacional d'Homes Treballadors (Leichtheim, 1990, pàg. 212-213). Aquest fet va servir per als propòsits d'un moviment social transnacional en potència que es convertiria en un actor amb capacitat d'influir en la política interna dels seus països i en assumptes internacionals d'altres.

Exclusió de les dones del moviment obrer

Dones, nenes i nens treballaven a les fàbriques angleses tèxtils i manufactureres, i fins i tot a les mines. Si bé en aquell temps les condicions de treball eren deplorables tant per als homes com per a les dones, el salari era menor per a les dones. Malgrat això, les dones van estar excloses del moviment obrer, igual que els obrers de baixa qualificació. També cal assenyalar que els primers moviments de vagues entre 1859 i 1862, que van conduir a la Primera Internacional, els van protagonitzar treballadors d'àmbits en què les dones no participaven, com ara la construcció i la fosa del ferro. La primera organització creada per aquests va ser la London Trades' Council (el Consell Obrer de Londres) (Leichtheim, 1990, pàg. 209).

En la fotografia, el cartell de la London Trades' Council que informa sobre la manifestació que es duria a terme el 2 de juny de 1873

LONDON TRADES' COUNCIL.
REPEAL OF THE CRIMINAL LAW AMENDMENT ACT.
TO TRADE SOCIETIES,
AND ALL ORGANIZED BODIES OF WORKMEN.
LONDON
TRADES' DEMONSTRATION
Whit-Monday, June 2nd, 1873.

ADDRESS.

Is calling upon the Trades of London to join in the forthcoming Demonstration, we have to remind them that both the Trades' Union Congress, held in Nottingham and Leeds, declared decisively for making short of the repeal of the "Criminal Law Amendment Act," and such attention in the "Master and Servants' Act," and "Law of Conspiracy," as shall secure precisely the same freedom of action, with justice and equality before the Law, for Workmen as for Employers. The collective opinion of the Unionists, as expressed in clear and definite resolutions at the Congress referred to, was followed up last year by great Demonstrations of the Trades in most of the large Towns of England; but London in this respect has been absent. It is now time, however, for the Workmen to speak plainly and emphatically on the subject of Class Legislation, and to follow it up by the necessary action for its removal.

This course is now rendered more than ever imperative. Already the attitude of the Employers is both ostentatious and threatening. Two meetings have just been held, one in London, the other in Manchester, representing powerful and wealthy organisations of Employers, with the avowed object of opposing Mr. Vernon Harcourt in the effort he is about to make in Parliament to effect the just alteration in the Law which we desire.

These circumstances induced the London Trades' Council to convene a Delegate Meeting, at which it was decided to hold a Great Demonstration in Hyde Park, on Whit-Monday, June 2nd, and the following Societies were represented:—

"The-plate Workers, General Union Basket Makers, Amalgamated Engineers, Amalgamated House Decorators and Painters, Gas-Meter Makers, Cocoa Fibre Mat and Matting Makers, London Central Decorators and Painters, Zinc Workers, Turners Unity, Grocers' Society of Painters, London Consolidated Bookbinders, Postal and Telegraph Service Association, London Division Basket Makers, Metropolitan Operative Plasterers, Lambeth Society Basket Makers, United Order of Smiths', Co-operative Tinplate Workers, Hand-in-Hand Gilbers, London Operative Bricklayers, Gold Beaters, London and Westminster Bookbinders, Amalgamated Metal Workers, Alliance Cabinet Makers, Consolidated Bookbinders and Machine Makers, Tobacco Pipe Makers, St. Martin's Painters' Society, City Boot Makers, Skimmers, Amalgamated Turners, Saddle and Harness Makers, Deal Cabinet Makers, West-End Boot Cleaners, Wire Weavers, West-End Ladies' Boot and Shoe Makers, Union Gilbers' Society, Amalgamated Labourers' Union, West-End Cabinet Makers, Friends of Freedom Carpenters and Joiners, Amalgamated Tailors' Society, Saddlers' Association, General Alliance of Painters, City Women's Shoe Makers, Gardener's Association, London Favers' Society" and many other Trades that have not yet held their special meetings on the subject.

Each Society must seriously consider its duty in this matter, and recognise the necessity of taking an active part in the intended Demonstration, as it must have not only the advantage of protesting against the present state of Class Legislation affecting working men, but will display the usefulness and power of organisation to non-unionist men, and induce them to become members of those bodies who are working for their common protection and benefit.

Every working-man should remember that the power of the Law is precisely the same as when the Magistrates at Hammersmith Police Court sentenced an Engineer to two months imprisonment, for simply distributing hand-bills, informing men that a contest was pending between some workmen and their employer, and although an appeal was made against the sentence, we would call attention to the "note" on this case, issued in a report by the Parliamentary Committee last year as follows:—"We have since learned that the young man, John Turk, had to suffer all the indignities of an ordinary criminal, for three days, previous to being laid out. His hair was cropped for the three following days, and for three days he worked on the treadmill as a common felon. And this is the law which Masters' Associations wish to perpetuate and enforce."

It is simply, therefore, the duty of every section of workmen to take immediate action to make the Demonstration as imposing as possible, and show their determination to have equality for workmen before the Law, and not only complete when they feel the lack of its justice. Remember now is the hour to act, and do not have to regret that when duty called you were absent.

PRELIMINARY PROGRAMME.

The following Preliminary Programme was agreed upon, at a Meeting of the Trades' Delegates, held on Tuesday Evening, the 6th of May.

1. That the Demonstration take place on Whit-Monday, June 2nd, to consist of a Procession of the Trades, and a Meeting in Hyde Park.
2. That the place of Meeting for marshalling the Procession to be Victoria Terrace Embankment, the head of the Procession to be formed facing the Clock Tower of the House of Parliament, and extending down the Embankment towards Blackfriars Bridge.
3. That all Trade Societies, or Organized Bodies of Workmen, taking part in the Demonstration, be at their appointed stations on the Embankment (which will be duly notified to them by the organization committee) punctually at 12 o'clock, leaving the Embankment for Hyde Park precisely at 1 o'clock.
4. That the head of the Procession be formed of the London Trades' Council, the Demonstration Committee, and the Deputations from the Provincial Trades and Trades' Councils.
5. The Trades to follow in Sections, each branch of Trade or manufacture to form a section, viz.: the Iron Trades (to include, for example, the Engineers, Boiler-makers, Ironfounders, Smiths, Brass and Metal Workers, &c.); the Building Trades, the Clothing Trades, the Printing, Bookbinding and Paper Trades, the Leather Trades, the Cabinet-making, and Fancy Goods Trades, the Tin and Metal Trades, the Shipping and Ship-building Trades, the Silver and Jewellery Trades, the Coach and Carriage Trades, Miscellaneous and Small Trades, Organized Bodies of Workmen. The order of the Trades in each Section, and the order of the Sections in the Procession, to be arranged by ballot.
6. That each Section be preceded by a Banneret, with the number of the Section, and the names of the Trades comprising it, and that each Section be provided with a Band at its head, at the expense of the general fund. That every trade be accompanied by its trade banners and emblems.
7. That no party political banners, or mottoes, be on any account allowed in any part of the Procession.
8. The Route from the Embankment to Hyde Park to be as follows:—Parliament Street, Charing Cross, Cockspur Street, Pall Mall, Waterloo Place, Regent Street, Piccadilly Green, Regent Street, Oxford Street, entering the Park by the Marble Arch. The Meeting in the Park to commence at near 3 o'clock as possible.
9. That all Non-Society-men, desirous of taking part in the Procession, are requested to fall in with the Society representing the Trade to which they belong.
10. That every person taking part in the Procession or Demonstration, be requested to provide himself, before the day, with an Official Demonstration Card, to be obtained of the Committee, or Delegates, at One Penny each.

Notice to Trade Societies, &c.

The Organization Committee, for carrying out the details connected with the Demonstration, sits daily at the "BELL INN," Old Bailey, from 10 A.M. until 4 P.M., where Bills, Programmes, Demonstration Cards (one penny each), and every information can be obtained.

At the Delegate Meetings the following amongst other resolutions have been adopted:—

"That the Trades' Congress Parliamentary Committee, and Friendly, Temperance, Co-operative, and Organized Bodies of Workmen, with Deputations from the Provincial Trades and Trades' Councils, be invited to take part in the Demonstration."

"That all Societies be requested to call at once Special Meetings of their respective bodies, and appoint a committee to arrange all internal matters connected with themselves, and Delegates to represent them on the General Committee, held every Tuesday Evening, at 8 o'clock, at the "BELL INN," Old Bailey."

"That any Society intending to provide its own Band, be requested to communicate such information to the Organizing Committee immediately."

Further arrangements will be duly reported in future Circulars.

On behalf of the Organizing Committee,
GEORGE SHIPTON, SECRETARY.
 COMMITTEE ROOM, "BELL INN," OLD BAILEY—MAY 7, 1873.

Font: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/18/london_trades_demonstration.jpg

L'AIT va quedar constituïda en un míting celebrat el 29 de setembre de 1864, en què es va acceptar un projecte francès de creació de seccions europees sota la direcció d'un Consell General. El comitè de l'AIT va quedar integrat per 21 anglesos, 10 alemanys, 9 francesos, 6 italians, 2 polonesos i 2 suïssos (Kriegel, 1986, pàg. 12). Allí es va acordar que el seu primer congrés se celebraria el 1865 a Brussel·les. Aquesta conferència seria la primera de les trobades internacionals posteriors de l'AIT, conegudes com la Primera, la Segona i la Tercera Internacional. No obstant això, no es va dur a terme i en el seu lloc es va celebrar una conferència limitada a estrènyer llaços entre els representants obrers i les seves respectives seccions nacionals. Des de la seva constitució, el Consell es va fer càrrec de difondre el document o discurs constituent de la Internacional,

elaborat per Karl Marx, i convidar els treballadors de tot el món a afiliar-se al moviment. D'aquesta manera, **la difusió de les idees** seria una tàctica bàsica per a expandir el moviment a altres latituds del globus terraqüi.

El paper de les idees és clau en la construcció de la realitat social. Hem vist que el desenvolupament del moviment obrer, fins a la Primera Internacional, ens ensenya les pautes que segueix un moviment en els seus inicis, la seva interacció amb l'Estat com a actor central i la seva participació en els assumptes de política internacional. El moviment obrer, com els següents que estudiarem, demostra que els actors no estatals litiguen en ambdós terrenys de la política. L'èxit o fracàs d'aquests moviments depèn de molts factors, però el que queda clar és que l'Estat no és un actor en solitari, sinó que comparteix l'escena política domèstica i externa amb altres actors, que cobren importància segons la naturalesa de les seves demandes, els mitjans al seu abast i la forma en què difonen les seves peticions.

Una nova crisi, el 1867, que va provocar esclats de vagues a diversos països del continent, va comportar noves exigències, com ara jornades de deu hores a Ginebra i a Bèlgica es va aplicar una rebaixa salarial i acomiadaments per la crisi carbonífera, que va desencadenar moviments reivindicatius el 1868. Els governs van acusar la Internacional de totes aquestes revoltes, «però la Internacional no va empènyer els obrers a la vaga, "la vaga els va empènyer a la Internacional"» (Kriegel, 1986, pàg. 17). Observem que, de nou, la crisi econòmica alimenta el moviment i la mateixa Internacional. El govern imperial francès va tornar a reprimir els obrers, es va desencadenar una onada de vagues entre 1868-1869 i, en conseqüència, les afiliacions al comitè francès de la Internacional van recobrar forces. En aquest mateix any s'incorporen a la Internacional seccions d'Espanya, en concret les Balears, Barcelona i Madrid. Així mateix, en aquesta ocasió s'incorporen a la Internacional més països del continent, fins i tot d'ultramar, amb l'afiliació de la National Labor Union dels Estats Units d'Amèrica.

Amb el rerefons de la crisi econòmica, el 1870 França i Alemanya es tornen a enfrontar, i s'aproxima una nova revolució a França amb la Comuna de París. Aquest fet històric enfronta ideològicament membres de la Internacional: Marx i Bakunin. No entrarem en els detalls, que principalment van ser d'origen ideològic, solament destacarem que aquestes disputes van erosionar l'AIT. Amb la derrota de la Comuna de París, la Internacional ideològicament liderada per Marx entra en declivi, principalment, com s'acaba d'indicar, pels greus enfrontaments ideològics interns (Kriegel, 1986, pàg. 26 i seg.). Finalment, el Consell General de l'AIT va donar el tir de gràcia a aquesta Primera Internacional en un congrés celebrat a l'Haia el 1872, en què es va determinar traslladar la seu del Consell a Nova York.

Atès el paper de tants homes en un moment important de la història d'Occident, ens hem de referir a un cas especial per a l'època. Es tracta de Flora Celestina Tristán, una dona defensora dels obrers i de la seva causa. Sense ser ni tan sols una dona amb una educació mitjana, es va comprometre amb la idea d'emancipar els obrers i les dones de les seves condicions d'opressió. L'historiador George D. Cole diu que Flora va ser «un apòstol molt estrany de la unitat de la classe treballadora [...]». Amb prou feines va contactar amb obrers francesos i anglesos, però les notícies que li arribaven, a més d'obres literàries que llegia, la van inspirar a escriure un petit llibre titulat *Union ouvrière*, que segons Cole va ser «el primer projecte publicat d'una “internacional de treballadors” de caràcter mundial» (1975, pàg. 188). Com bé assenyala aquest historiador, la idea de Flora era senzilla, però no tant posar-la en pràctica. Consistia a convèncer els treballadors, no solament de França, d'aportar una petita quantitat anual per a un fons que servís per emancipar la classe obrera de la situació en què estava sotmesa. D'aquesta manera es crearien alguna cosa així com «palaus» que albergarien des de cooperatives, hospitals, escoles i asils per a ancians fins a centres culturals. Segons Cole, Flora Tristán admetia que aquesta idea estava inspirada en l'Associació Irlandesa Catòlica. A la primavera de 1840 algunes idees d'aquest tipus ja es discutien a l'Anglaterra del cartisme i a la Redemption Society, també a Anglaterra (Cole, 1975, pàg. 189). Cole comenta que Flora Tristán, amb l'objectiu de propagar les seves idees, va viatjar per França per a sol·licitar el suport de clubs i associacions obreres, però en aquest lapse va caure malalta de febre paratifoide a Bordeus, la qual cosa la va portar a la mort als 41 anys. D'acord amb Cole, a pesar que els seus projectes eren una quimera i el seu coneixement de la pràctica nul, «té dret a ocupar un lloc en aquesta història, perquè fins a on jo puc saber va ser la primera persona que va exposar un pla definit per a una internacional proletària completa» (1975, pàg. 190).

Cartisme

Els primers moviments socials europeus fluctuaven entre tendències ideològicament contraposades, com ara el socialisme i l'anarquisme, però com apunta Tarrow el moviment del cartisme a Anglaterra és un model intermediari, basat en una organització entusiasta, semi-formal, episòdica, arrelada en xarxes socials informals (Tarrow, pàg. 247).

3.2. Moviment social i xarxes transnacionals contra l'esclavitud

Avui a ningú li sorprèn sentir que les telecomunicacions faciliten enormement les tasques d'organització d'un moviment social i, sobretot, la difusió d'una **campanya** en l'àmbit global, però gairebé es podria dir el mateix de l'ocorregut a la fi del segle XVIII: les comunicacions regulars entre les metròpolis i les colònies, les noves formes d'associació, l'extensió en l'ús dels mitjans impresos i l'ampliació de l'alfabetització van produir un canvi transcendent i laic (Tarrow, 1997, pàg. 94) en les persones. Va ser a Manchester, Anglaterra, el 1787, on un grup de pròspers empresaris¹ van aconseguir fer de les peticions al Parla-

⁽¹⁾Els empresaris de Manchester tenien els seus motius econòmics per començar una demanda de caràcter humanitari davant el Parlament. Cal destacar que, en la dècada de 1680, els quàquers de Pennsilvània (Estats Units d'Amèrica) van llançar protestes contra l'esclavitud (Keck i Sikkink, 1998, pàg. 41).

ment, considerades com un acte d'interès privat, un «acte públic», tractant-se aquesta vegada d'una petició de tipus moral: el comerç (tràfic) d'esclaus, que derivaria gairebé un segle després en l'abolició de l'esclavitud. Al desembre d'aquest any van aconseguir recaptar onze mil signatures, gairebé un 20% de la població de Manchester havia signat. A partir de 1790, amb l'experiència prèvia de la petició de caràcter públic i moral, van sorgir altres demandes de justícia en nom d'exigències morals presentades en mítings públics, anuncis en la premsa i campanyes de mobilització. Es van presentar noves peticions que van generar campanyes difoses a tota Anglaterra i que van transcendir les fronteres. La més important va ser la campanya per l'ampliació del vot masculí i les protestes per les traves que es van posar a la llibertat d'expressió. L'increment en el nombre de peticions al Parlament anglès com a efecte de les primeres grans campanyes contra l'esclavitud, i també la manera com la gent va aprendre a **organitzar-se** per difondre una causa i sumar simpatitzants, han representat des de llavors el que el sociòleg Sidney Tarrow denomina **desafiament enfront de l'autoritat**, perquè les demandes poden ocasionar un canvi polític (1997, pàg. 84).

Sidney Tarrow narra que, quan es va presentar la primera gran petició contra l'esclavitud colonial el 1788, un representant del *lobby* jamaicà es va mostrar incrèdul. Els abolicionistes no havien estat perjudicats per l'esclavitud ni es beneficiarien personalment amb la seva abolició: quin dret tenien ells, es queixava, de sol·licitar-la (1997, pàg. 84).

Margaret Keck i Kathryn Sikkink (1998, pàg. 44-45) s'enfoquen en l'anàlisi de la xarxa transnacional creada entre les associacions abolicionistes angleses i nord-americanes en la segona meitat del segle XIX. Les autores assenyalen que el pilar d'aquesta xarxa entre els dos països, en principi, el van constituir comunitats de quàquers i de grups dissidents, com ara els metodistes, els presbiterians i els unitaristes, que van imprimir al moviment d'ambdós països un esperit religiós i solidari contra la **injustícia** de l'esclavitud. Les autores emfatitzen la manera com ambdues xarxes exercien influència entre els seus membres, per exemple, les agrupacions religioses britàniques eren més incisives en el seu esforç contra l'esclavitud i, al final, van aconseguir que la **idea** de la seva contrapart nord-americana d'aconseguir una abolició gradual passés a ser una exigència immediata. De la mateixa manera, com Keck i Sikkink assenyalen, és possible que els abolicionistes nord-americans encoratgessin els anglesos a donar a les dones un estatus igualitari dins del moviment i en la mateixa societat britànica (1998, pàg. 45). Aquest aspecte ens pot no semblar important, però, com es veurà en l'apartat següent, el moviment abolicionista va aplanar el terreny per a crear el moviment sufragista de dones.

Campanya

Per a M. Keck i K. Sikkink, una campanya és un conjunt d'activitats estratègicament vinculades, en què els membres d'una xarxa, encara difusa, estableix llaços explícits i visibles i rols mútuament reconeguts en la cerca d'objectius comuns (1998, pàg. 6), i generalment contra un fi comú.

Fotografia d'un cartell que commemora la fi de l'esclavitud a les Antilles Britàniques a partir de l'1 d'agost de 1834

**EIGHT HUNDRED THOUSAND SLAVES
SET FREE!!**

The Anniversary of EMANCIPATION in the British West Indies, will be celebrated in the

CITY OF WORCESTER,
On **FRIDAY, August 3d,**

By a general MASS MEETING of the Friends of Freedom. If the weather be pleasant, the Meeting will be held in the

HOSPITAL GROVE
Commencing at **10 1-2 O'clock, A. M.**

If the weather be unfavorable, the meeting will be in the spacious

City Hall,

Among the Speakers, who have engaged to be present, are

Wendell Phillips, Wm. Lloyd Garrison, Theodore Parker, Ralph Waldo Emerson, Adin Ballou, Charles C. Burleigh, and Robert Morris.

LET WORCESTER COUNTY
give a good account of herself that day. Let the HEART of the Commonwealth be moved from its depths. Let a mighty voice go up, in the name of GOD, demanding that His PEOPLE SHALL GO FREE.

COME ONE AND ALL,
and Keep the Fast which GOD HAS CHOSEN---even "to undo the heavy burdens, and let the OPPRESSED GO FREE."

Abolició de l'esclavitud a les Antilles Britàniques

Cal assenyalar que la celebració del primer aniversari de l'abolició de l'esclavitud a les Antilles Britàniques es fa a la ciutat de Worcester, Massachusetts, als Estats Units d'Amèrica on l'esclavitud no va ser abolida fins l'any 1865.

⁽²⁾Per mitjà de cartes, publicacions i visites entre els activistes i les conferencians.

El que ens demostra l'estudi de les autores citades és la importància de l'intercanvi d'informació i idees,² l'ús de tàctiques i formes d'organització i l'elaboració d'un discurs comú, entre les xarxes d'abolicionistes angleses i nord-americanes. Tots aquests van ser elements clau per a reforçar la seva demanda enfront dels seus governs i per a la pròpia difusió de la causa en l'àmbit internacional. Segons documenten alguns historiadors, als Estats Units d'Amèrica hi va arribar a haver uns 1.350 locals de societats antiesclavistes, amb al voltant de 250.000 membres (Keck i Sikkink, 1998, pàg. 44). Hem de comentar que pel desenllaç de la guerra civil als Estats Units d'Amèrica, en què la qüestió de l'esclavitud va ser un dels factors clau, el moviment es va veure afectat quant a la seva dinàmica. No obstant això, ens mantindrem en la comesa d'aquest apartat, respecte a com aquest moviment es va sostenir i com va anar fent-se forta la xarxa d'abolicionistes angloamericans.

Una tàctica d'importància en els moviments socials és la participació de persones que gaudeixen de popularitat i reconeixement. Aquest va ser el cas de l'influent polític irlandès Daniel O'Connell, llavors membre del Parlament del Regne Unit i Irlanda, i fundador de l'Associació Catòlica Irlandesa en la dècada de 1820. O'Connell va donar un gran impuls al moviment contra l'esclavitud. Els seus encesos **discursos**, que al·ludien a un **sentiment de greuge i injustícia** (Castells, 2012, pàg. 12) enfront de Déu i la humanitat, van anar dirigits contra els esclavistes i polítics nord-americans, fins i tot fent referència directa a George Washington. Aquest fet va provocar reaccions irades en la política i altres sectors dels Estats Units d'Amèrica (Keck i Sikkink, 1998, pàg. 42) i es va arribar a considerar com una manera d'**intervenció** en els assumptes polítics interns del país. Per als nostres propòsits, el discurs d'O'Connell com a fundador de l'Associació Catòlica Irlandesa, en suport del moviment abolicionista, significa la manera com aquests actors intervenen en assumptes polítics del seu país o d'un altre, principalment que les seves accions dins de la política internacional no poden ser ignorades.

Les autores de referència comenten que els historiadors i els politòlegs han deliberat molt respecte de si el factor econòmic o el moral va tenir més pes a l'hora d'aconseguir l'abolició de l'esclavitud. Entre els estudis que citen, l'argument més acceptat és que l'economia no pot explicar la fi de l'esclavitud. En canvi, descobreixen que l'ímpetu darrere de l'abolició va ser religiós i humanitari (1998, pàg. 42). El tràfic d'esclaus va ser abolit formalment a Anglaterra i als Estats Units d'Amèrica el 1807, però l'esclavitud va continuar en aquest últim país fins al final de la guerra civil o de secessió als Estats Units d'Amèrica (1861-1865).

Quan les xarxes transnacionals de defensa triomfen mitjançant un canvi de política en un govern o més, aquestes xarxes es col·loquen entre les fonts més importants de noves idees, normes i identitats en el sistema internacional (Keck i Sikkink, 1998, pàg. x). No obstant això, com s'ha dit anteriorment, els activistes o organitzadors d'un moviment han de tenir present que hi ha altres factors de caràcter polític, econòmic, històric o cultural que entren en joc, al mateix temps que es crea i difon una campanya per a una causa. Per exemple, es pot pensar que la campanya antiesclavitud iniciada en un país eix de l'imperialisme en aquella època, com era Anglaterra, i després coordinada amb ciutadans nord-americans, havia de tenir èxit en poc temps, però aquesta acció col·lectiva transnacional va requerir gairebé cent anys per posar fi a l'esclavitud. Va succeir al contrari en el cas de la campanya antiembenat de peus a la Xina iniciada el 1874, ja que el 1912 va aconseguir una llei de prohibició de l'embenat. Un altre exemple va ser la campanya per posar fi a la circumcisió femenina entre els Kikuyu, que es va iniciar el 1920 i va aconseguir canviar aquesta pràctica el 1931.

Per tancar aquest punt, conclourem que el moviment abolicionista compleix amb la definició de «xarxa de defensa transnacional» de Keck i Sikkink: organitzacions o col·lectius diversos que comparteixen valors i un discurs polític

coherent sobre una causa. Entre ells realitzen un dens intercanvi d'informació, mitjançant el qual pensen i organitzen la millor manera de fer-se sentir (1998, pàg. 46). Aquest moviment va llegar a les organitzacions pro drets humans del futur una gran part de la seva metodologia per a organitzar-se, difondre, sensibilitzar i aconseguir un canvi en la política a favor de la seva causa. Un segle i mig després els activistes la van denominar «la metodologia dels drets humans: promoure canvis informant fets» (1998, pàg. 45).

3.3. Moviment sufragista de les dones

L'estudi de Margaret Keck i Kathryn Sikkink (1998) va posar en relleu el rol de les activistes i com organitzen les xarxes transnacionals de defensa, tal com hem vist en l'apartat de l'abolicionisme. De fet, com comenten les autores, aquesta campanya en què es van involucrar dones angleses i nord-americanes els va donar coneixement i experiència per a crear el seu propi moviment en la cerca del dret de vot. Van començar primer pels seus països, Anglaterra i els Estats Units d'Amèrica, per després continuar la difusió de la seva causa en diversos països més (1998, pàg. 52). El dret de vot, com sabem, va ser una de les demandes que es va posar a caminar pel propi moviment obrer europeu, però era una demanda solament per al vot masculí. Recordem també que, prèviament a les mobilitzacions de protesta obrera i de les vagues com a tal, hi ha la història de les peticions massives al Parlament anglès a mitjan segle XVIII, conegut com a cartisme: propietaris, empresaris i gent comuna van aprendre a organitzar-se i presentar les seves demandes al Parlament. D'aquesta experiència en sortiria la petició per posar fi al tràfic d'esclaus.

Emmeline Pethick-Lawrence

Emmeline Pethick-Lawrence va ser membre de la societat sufragista i tesorera de la Women's Social and Political Union (WSPU). A Pethick se li atribueixen els colors del moviment sufragista: violeta, verd i blanc. Juntament amb el seu espòs va fundar la publicació setmanal *Votes for Women* el 1907, on va exposar la idea següent sobre els colors:

«El violeta com tot el món sap és un color regi, simbolitza la sang real que flueix per les venes de cada sufragista, l'instint de llibertat i dignitat [...] El blanc significa la puresa en la vida privada i pública [...] El verd és el color de l'esperança i l'emblema de la primavera.»

El resultat, com sabem, s'aprecia en l'assoliment dels primers drets, com el d'associació i el de vaga. Al cap de poc temps arribaria un assoliment major per a la classe obrera, que va ser el dret de vot i la creació de partits polítics que representessin els interessos dels treballadors, com va succeir a Alemanya. Amb això volem reiterar que els moviments creats per aquests actors o agents socials, quan són reeixits, condueixen tard o d'hora a un canvi en la política d'un Estat.

Per a fer-nos una idea de quant difícil seria la lluita pel vot per a les dones, en l'època en què van iniciar el seu moviment, peticions com la igualtat de la dona respecte a l'home, pel que fa a temes com el dret a la propietat, el

Font: es.wikipedia.org/wiki/sufragio_femenino#/mitja/Arxiu:The_Childrens_Museum_of_Indianapolis_-_Votis_for_women_pennant.jpg

divorci, els fills i les millores salarials, eren menys controvertides que la petició del vot, ja que aquest era «considerat com el domini d'acció masculina per excel·lència» (Keck i Sikkink, 1998, pàg. 52).

Llavors, quin seria el **fi** o objectiu a què les dones haurien de dirigir la seva **demanda**? En principi, el fi era la pròpia llei, però qui estava darrere de la llei era l'Estat. Per tant, quines instàncies d'aquest són les que fan les lleis? A aquestes calia dirigir les demandes. El segon pas de l'**organització** del moviment era amb quines **idees** i **discurs** farien la seva petició. Aquí tenim el que en sociologia dels moviments socials es denomina **marc** (*frame* en anglès). El marc és important perquè el maneig apropiat de les idees i la coherència d'un discurs poden augurar l'èxit d'una petició. El moviment sufragista de les dones angleses i nord-americanes va apel·lar als **valors** bàsics en què es basaven els seus estats liberals: igualtat, llibertat i democràcia. Això ens porta a pensar en el rol transcendent que històricament aquests actors socials i les seves mobilitzacions transnacionals han tingut en la propagació dels valors democràtics. Podem considerar-los com a democratitzadors de la política domèstica i internacional?

Aconseguir el vot, un primer pas

Una de les escenes de la pel·lícula *Mary Poppins* és força eloqüent respecte del paper subordinat de la dona en la societat –encara victoriana– de la primera dècada del segle XX. L'escena comença quan la mainadera renuncia com a tal davant el pare dels nens. Gairebé immediatament apareix la mare. Tot indica que ve d'un míting sufragista perquè llueix una banda. Ella prega a la mainadera que es quedi, però qui es fa càrrec de la situació, i de contractar una nova empleada, és el seu marit.

Amb tot, i molts anys després que s'iniciés el seu moviment el 1904, es va crear la International Woman Suffrage Association (IWSA). Els moviments transnacionals abolicionista i sufragista van haver d'esperar gairebé cent anys, sobretot el primer, per veure plenament realitzada la seva demanda. En el cas del sufragisme, la lluita va durar vuitanta anys, si partim del fet que el moment fundacional per al moviment anglosaxó va ser la trobada encapçalada per Elizabeth Stanton a Seneca Falls, Nova York, el 1848. D'aquesta manera, el 1928 va ser quan al Regne Unit totes les dones angleses i d'Irlanda del Nord van obtenir el dret de votar sense condicions, sense haver de ser propietàries o haver complert trenta anys. Als Estats Units d'Amèrica aquest dret es va atorgar una mica abans, el 1920, però solament a les dones blanques. Les dones negres no van aconseguir aquest dret fins l'any 1967. La promptitud o el retard en l'assoliment d'una demanda i el seu corresponent **canvi polític** obeeix a més factors, circumstàncies i interessos presents en el temps i context d'on sorgeix. Per exemple, a Nova Zelanda el vot es va concedir el 1893, a Austràlia el 1902, a Finlàndia el 1906, a Noruega el 1913 i a Rússia el 1917, a l'empara de la revolució bolxevic. Per la seva banda, als dos països on va sorgir formalment el moviment sufragista, el reconeixement no es va produir fins a la dècada de 1920.

Seguint a Margaret Keck i Kathryn Sikkink, les dones no trobaven un altre ressò que recolzés la seva causa que en si mateixes, així que per mantenir la seva petició en vigor van recórrer a una tàctica que en sociologia es coneix com a «política simbòlica», que pot ser pacífica o disruptiva. Si la primera, que podria consistir en una concentració, no dona molts resultats, es passa a la segona, a manera de desobediència o provocació, per exemple, acordar un dia en què les dones planten cara a una activitat de la qual formen part, dur a terme una manifestació que cridi molt l'atenció o ignorar la llei, encara que el cost sigui anar a la presó, tal com Oliver i Maxwell defineixen un o una activista, com s'ha comentat més amunt.

D'acord amb Tarrow, l'acció **col·lectiva** sempre estarà connectada amb la **política** (1997), la qual cosa significa la interacció amb les autoritats, quan el que es persegueix és un canvi en la llei o la seva anul·lació. Fins i tot, posar fi a un costum dins d'una societat pot servir com a exemple en altres parts del món. És important comentar que, com en l'abolicionisme, el suport d'algunes esglésies va ser molt important per al moviment sufragista. Aquest va ser el cas de la World Women's Christian Temperance Union (WCTU), que va passar de ser una organització convencional de dones protestants a una altra amb una actitud més agressiva que demanava una àmplia gamma de peticions, inclòs el sufragi. Els passos que va fer la WCTU per donar més força a l'organització, augmentar el nombre de les seves seguidores i fer un moviment capaç d'exercir més pressió per a aconseguir el seu objectiu, va requerir algunes estratègies. Una d'aquestes van ser les gires per diversos països que van dur a terme algunes activistes. Feien conferències i intercanviaven informació i opinions sobre el seu moviment. Això va portar com a resultat la creació de 86 organitzacions de dones implicades a aconseguir el vot (Nolan i Dayle, Keck i Sikkink, 1998, pàg. 54).

John Stuart Mill

Cal assenyalar que el filòsof i economista anglès John Stuart Mill va ser un defensor del sufragi femení i de la condició d'igualtat de la dona pel que fa a l'home. Quan el 1865 va ser electe al Parlament va voler esmenar la Llei de Reforma de 1832 per permetre el vot femení, però la seva proposta va ser rebutjada. Poc després de morir es va publicar el seu assaig *The Subjection of Women* (1869, 'L'esclavitud de la dona'), una obra que va realitzar juntament amb la seva esposa, Harriet Taylor.

4. Els actors transnacionals no estatals per mitjà d'alguns enfocaments de les RI

Els esdeveniments històrics són la matèria primera de les ciències socials, inclosa la nostra disciplina. Sabem que una gran part de la història de les RI l'han ocupat els **debats** entorn d'aspectes epistemològics, metodològics, paradigmàtics i, fins i tot, conceptuals quan el nom d'aquesta es va posar en qüestió. En aquest apartat ens interessa reprendre el **tercer debat**, l'**interparadigmàtic**, perquè va ser quan la discussió entre els internacionalistes va començar a abordar amb gran interès la presència de nous actors no estatals en les relacions internacionals. El debat va tenir lloc en les dècades de 1970 i 1980 entre els diversos enfocaments de la disciplina de les RI que s'assumien com a paradigmes. Aquest debat va dividir la comunitat acadèmica en tres grups que sostenien visions molt diferents de les relacions internacionals, segons Kal Holsti. Aquests eren: l'**Estat-cèntric**, el **globalista** i l'**estructuralista** (Holsti, 1985; Sodupe, 2003). Com veurem en l'apartat següent, en l'enfocament racionalista, els professors Robert Keohane i Joseph Nye, en una publicació de 1972, feien referència a certes relacions transnacionals i a la presència d'actors no estatals. El 1979, en un nou llibre, van introduir en la discussió la qüestió de la interdependència i dels règims internacionals.

Breu ressenya sobre els principals debats en les RI

Recordem que el **primer debat** va confrontar l'escola de l'idealisme amb la del realisme en els anys vint i trenta del segle XX. D'acord amb Celestino del Arenal, el debat entre aquestes escoles va ser més aviat ideològic, si partim d'alguns preceptes centrals per a ambdues escoles. Per als idealistes, la política és l'art del bon govern. Rebutgen el fatalisme dels realistes, que consideren que el poder polític és un fenomen natural, una llei immutable de la naturalesa. Mentre que, per als idealistes, cap model de conducta és immutable, ja que l'home té la capacitat d'aprendre, canviar i controlar la seva conducta (Del Arenal, 2010, pàg. 107). El **segon debat** va agrupar aquestes dues escoles en dos bàndols: el tradicionalista, o escola clàssica, i el behaviorista, que reclamava la «cientificitat» en la disciplina. De fet, aquest debat en les RI és una extensió d'un debat més extens en les ciències socials entre 1950 i 1970. Com assenyala Del Arenal, aquest debat va ser més rigorós perquè es va centrar en aspectes teòrics i metodològics, la idea era encaminar la disciplina en l'acompliment d'un paper efectiu en l'anàlisi de la realitat internacional. Es va tractar d'un debat entre postures normatives i empíriques. Respecte d'això últim, els tradicionalistes són escèptics quant als esforços d'aplicar l'anàlisi de probabilitats als assumptes humans. Són crítics amb la tendència a quantificar-ho tot o a demostrar mitjançant l'anàlisi estadística, si bé accepten que en alguns assumptes cal fer-ho (Del Arenal, 2010, pàg. 109 i seg.). El **tercer debat**, l'interparadigmàtic, s'ha exposat més amunt. I si bé aquest va fer fimir la disciplina, el **quart debat**, conegut com a «reflectivista», va causar una commoció sense precedents (Sodupe, 2003, pàg. 16). Aquest va ser un debat marcadament filosòfic, centrat en aspectes epistemològics, ontològics, entre l'enfocament racionalista i diverses tendències de pensament, documentades més endavant mitjançant expressions com ara *postpositivisme*, *constructivisme*, *teories crítiques* i *postmodernisme*.

És important subratllar que aquest tercer debat va ser motivat en gran manera per la publicació de l'obra de Thomas Kuhn *The Structure of Scientific Revolutions* el 1962. Aquest llibre va sacsejar les bases teoricometodològiques de la disciplina, sobretot si afirmem amb Holsti que des del segle XVII fins al començament de la dècada de 1970, les relacions internacionals s'havien desenvolupat

⁽³⁾Entès com el conjunt d'idees i coneixements que l'estudiós té sobre un camp concret de la ciència, o sobre la societat internacional o global, en el cas de les RI.

en el marc d'un únic **paradigma**,³ l'Estat-cèntric (Sodupe, 2003, pàg. 39). No obstant això, com hem vist abans, la segona postguerra va portar molts canvis en el terreny internacional, començant pels aspectes jurídics. El context per al tercer debat ja s'havia produït: actors no estatals, com les pròpies organitzacions intergovernamentals, organitzacions de la societat civil en defensa dels drets humans i empreses multinacionals, cadascuna des de la seva posició, estaven alterant l'escenari de les relacions internacionals posterior a la Segona Guerra Mundial. D'aquesta manera, és el propi context polític, econòmic i social –nacional i internacional– el que exigeix a les ciències socials una aturada en el camí per a realitzar una introspecció respecte als seus objectes d'estudi.

Podríem dir que en les denominades *ciències formals* les crisis paradigmàtiques ocorren en espais de temps més perllongats que en les ciències socials, però les crisis o canvis arriben quan un paradigma o una teoria ja no explica en la realitat el fenomen que solia explicar. Això Kuhn ho va denominar «anomalies» o «puzles» que no poden es resoldre ni tan sols incorporant petites modificacions (Kuhn, 1962, pàg. 52-53). Aquestes anomalies són indicadors que l'hora de fer un canvi de paradigma ha arribat, tant en les ciències formals com en les ciències socials. No obstant això, al món social de les relacions internacionals, el debat interparadigmàtic va significar que les teories Estat-cèntriques, com a paradigma dominant (realisme i idealisme), no van quedar relegades, més aviat van ser conduïdes a una revisió dels seus preceptes, al mateix temps que va posar a la par d'aquest els nous paradigmes esmentats abans, el de la comunitat o societat mundial, amb una pluralitat d'actors (transnacionalisme) i també el de la dependència/dominació econòmica, d'empremta marxista.

D'acord amb Darryl S. Jarvis, més enllà que els debats condueixin a una major comprensió o confusió en la disciplina, el cert és que són un impuls permanent per a (re)inventar-la i [el més important és que] li permet «desprendre's de tot coneixement que corria el risc de convertir-se en permanent» (Jarvis, 2000; Sodupe, 2003, pàg. 16).

4.1. Els enfocaments Estat-cèntrics: neorealisme i neoliberalisme institucional

Com sabeu, els dos enfocaments més influents en la disciplina de les RI han estat el realisme i el liberalisme. Per a aquests, l'Estat és l'actor clau en el sistema internacional, en què aspectes com el poder i la seguretat solament els competeixen a ells. Dins d'aquestes idees sembla complicat entendre o donar lloc a actors dissimils de l'Estat, per exemple la Unió Europea (UE) després de la signatura del Tractat de Maastricht el 1993. La UE va plantejar a aquests dos enfocaments una paradoxa (Tonra, 2009): com una entitat que no és un Estat, però que se li assembla, pot tenir un gran encaix de relacions com les que la UE té amb el sistema interestatal? Si bé el cas de la UE no troba molta cabuda dins de teories que assumeixen que l'Estat i el seu **poder** són el centre de la política en el sistema internacional, aquest marc sí que pot ser útil quant a l'estudi de la cooperació entre els estats. Quant a l'estudi d'actors no estatals

des d'aquests enfocaments, el liberalisme és el que dona un marge per a la seva anàlisi, en la mesura que dona importància a les idees en la construcció de les institucions o règims internacionals. Això últim és el que pretenen fer en el sistema internacional actors no estatals com els moviments socials, sigui per mitjà de campanyes internacionals de les ONG o de les xarxes transnacionals. Recordem que el rol d'aquests actors és altament normatiu. En canvi, l'anàlisi essencialment polític del realisme i centrat en el poder dels estats sol restar-los importància.

Hem de recordar que el neoliberalisme institucional, representat per Robert Keohane i Joseph Nye, no s'oposa a la versió renovada del realisme de Kenneth Waltz, al contrari, el mateix Keohane va assenyalar que les teories realistes necessiten ser complementades per teories que incideixin en la importància de les institucions internacionals (1988, pàg. 28). És aquest aspecte de les institucions o **règims** institucionals d'aquests autors, que imprimeixen importància a les **idees** enfocades en la **cooperació**, el que ens porta a pensar en la utilitat d'aquest corrent a l'hora d'estudiar la participació d'actors no estatals en el sistema internacional. No obstant això, l'enfocament transnacional de Keohane i Nye té com a fi l'estructura materialista (de poder) entre els estats. L'aspecte de les idees, de les quals es revesteixen les institucions com a canalitzadores de la cooperació, és alguna cosa que pot ocórrer o no en el sistema interestatal/transnacional.

Tots dos enfocaments, centrats principalment en els estats, es recolzen en teories de l'economia i en un sentit naturalista o positivista de la ciència, és a dir, en aquella realitat que observem d'una manera objectiva –com en les ciències naturals. El neoliberalisme té en compte aspectes de la teoria funcionalista (en el sentit de la utilitat), de la microeconomia, de teories com «el fracàs del mercat», de la teoria dels jocs i, fins i tot, de la teoria de l'acció col·lectiva. Amb aquestes eines metodològiques el neoliberalisme busca demostrar que, malgrat que els interessos dels actors racionals poden convergir i aconseguir guanys o resultats òptims per a tots, hi ha certes condicions que impedeixen la cooperació, com ara les barreres a la informació i la comunicació entre els estats. Sota aquestes circumstàncies, la creació de règims o institucions internacionals serien les que posarien en funcionament les relacions de cooperació, menyspreades pel realisme, entre els estats.

Sota aquest marc d'enteniment de la realitat, el liberalisme o neoliberalisme institucional i el realisme o neorealisme presenten marcs teòrics en què la major importància la tenen els estats. No obstant això, són de gran utilitat per a estudiar la interacció que es dona entre aquests i els actors no estatals de la societat civil, la participació de la qual en la política mundial, la majoria de vegades, apel·la a canviar comportaments no solament dins de les estructures estatals i de les seves organitzacions i fòrums internacionals, sinó també de les corporacions, a la recerca d'un benefici col·lectiu. És interessant veure com

Lectura recomanada

Per a l'estudi d'aquests aspectes recomanem el llibre editat per **Judith Goldstein i Robert Keohane** (1993). *Ideas & Foreign Policy. Beliefs, Institutions and Political Change*. Cornell University Press.

i en quina mesura aquests actors socials han contribuït a configurar alguns règims internacionals. De fet, recordem que la realitat és la transmissora de canvis en les teories.

4.2. Transnacionalisme

Podem citar com un antecedent de les primeres anàlisis del transnacionalisme els analistes situats dins de les **teories pluralistes**, que en concret són aquelles que, a diferència del punt vista Estat-centrista, argumenten que en la realitat internacional participen una pluralitat d'actors a més de l'Estat. Des de la teoria funcionalista, David Mitrany va subratllar, a mitjan segle XX, la rellevància dels processos polítics atribuïts a una àmplia varietat d'actors i no solament als estats. En els termes del funcionalisme, Mitrany sostenia que cada sector de les relacions internacionals seria capaç d'organitzar-se per si mateix, d'acord amb els criteris de funcionament pels quals va ser creat. El supòsit era que cada vegada menys l'Estat es podria fer càrrec de complir amb les seves funcions i es veuria obligat a cedir una part de la seva sobirania a agències, organitzacions i xarxes de relacions funcionals que condicionarien la seva política interna i la seva tradicional autonomia en política exterior (Attiná, 2011, pàg. 42).

Com assenyala Attiná, aquesta hipòtesi no va ser problematitzada per Mitrany, però les seves reflexions van inspirar altres teòrics de les teories pluralistes en les RI, com John Burton i el seu enfocament de la **societat mundial** de 1972. Per Burton, les relacions socials globals eren el punt de partida de totes les relacions internacionals. D'acord amb Attiná (2011, pàg. 43), a la base teòrica de la societat mundial de Burton trobem la idea que la **identitat** nacional i estatal ja no era la identitat fonamental i exclusiva per a les persones en el que restava del segle XX perquè el món estava conformat per una pluralitat de centres amb els quals els individus, la societat, s'identificaven. Entre aquests: els moviments, les classes, les esglésies, les empreses i les diverses comunitats. Arguments com que la política en la societat mundial és menys una política de poder basada en la idea dels recursos materials, i més una política basada en la comunicació i en l'habilitat de convèncer a uns altres (Burton, Attiná, pàg. 44), és molt útil per a entendre el sorgiment, en aquells anys, d'actors no estatals com ara Greenpeace i la World Wildlife Fund o de comunitats epistèmiques com el Club de Roma.

Després tenim els autors nord-americans, no per ordre cronològic sinó per afinitat dins de les teories pluralistes. Situem aquí a James Rosenau, que al començament dels anys noranta, amb el seu llibre *Turbulence in World Politics* (1990), defensa la seva tesi que el món contemporani està condicionat per la «turbulència», a causa de la coexistència de dues maneres de veure la realitat: sota un món Estat-cèntric o sota un món multicèntric. Aquí ens interessa rescatar la visió de Rosenau respecte d'aquest món multicèntric conformat per actors col·lectius com els assenyalats per Burton. Una part de l'obra de Rosenau atén les característiques, propòsits, recursos tangibles i no tangibles d'ambdues visions. Attiná (2011, pàg. 44) assenyala que alguns analistes lla-

vors donaven per fet que el món Estat-cèntric s'imposaria al món multicèntric, perquè aquest últim no era tan coherent, ni estava tan cohesionat com el primer. Rosenau va admetre que, sota la condició de turbulència dels anys noranta, no era possible predir el tipus de món que emergiria. Creia que el més probable era que la convivència «turbulenta» entre ambdues visions coexistiria, ja que a la vista no hi havia entitats polítiques capaces de ser substituïdes pels estats, ni una estructura mundial capaç de centralitzar les demandes del món multicèntric (Attiná, 2011, pàg. 45).

Altres acadèmics nord-americans amb molta ressonància van ser els liberals Robert Keohane i Joseph Nye, a qui se'ls atribueix el «nou transnacionalisme» a partir del seu nucli d'anàlisi de la **interdependència**. El 1977 aquests autors van publicar el seu llibre *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, obra en què reconeixien –marcant una diferència amb el realisme– que els interessos nacionals dels estats configuren les seves relacions interestatals, i també que els estats estan integrats en un món interdependent on els actors no estatals són importants. No obstant això, a causa de la rapidesa dels últims anys de la guerra freda, aquests autors van veure amb escepticisme que la seva variable causa-efecte entre la interdependència i la cooperació pogués funcionar.

Podem dir que el 1995 el llibre editat per Thomas Risse-Kappen, *Bringing Transnational Relations Back In*, va vigoritzar l'interès pel transnacionalisme, com a resposta a les evidents relacions transnacionals que travessaven els estats en una diversitat de temes. Aquesta obra adverteix que les organitzacions nacionals i internacionals eren les mediadores de la influència de moviments i xarxes d'actors no estatals en la societat internacional (1995, pàg. XI). Per a aquests autors, les **relacions transnacionals** són aquelles que traspassen les fronteres dels estats i en què almenys un dels actors no representa l'Estat, ni participa en nom de cap govern ni institució intergovernamental (1995, pàg. 3). En aquesta obra, Risse-Kappen i altres col·laboradors ens recorden que les relacions transnacionals no sempre busquen o representen causes nobles, sobretot tenint present organitzacions que promouen el terrorisme, o perquè tenen objectius il·legals.

En realitat, hi ha hagut pensadors que, d'una manera o una altra, havien considerat des de feia molt la qüestió del «fet transnacional», com Raymond Aron, considerat *realista*, però també un representant de la sociologia històrica de les relacions internacionals. Per a aquest autor la **societat internacional** integrava el sistema d'estats, l'economia mundial i els fenòmens transnacionals i supranacionals, subratllant, com apunta Barbé (1989, pàg. 189), que l'adjectiu *internacional* es podia aplicar a tots els aspectes de la realitat, no solament a la relació interestatal. Un altre gran estudiós va ser Marcel Merle, per qui la disciplina de les RI, recordem, té un caràcter transdisciplinari, ja que són molts els factors que influeixen en l'estructura i el funcionament del sistema internacional, com ara la geografia, l'economia i el desenvolupament de la tecnologia, segons el país. En l'apartat anterior també hem citat la concepció de la societat

internacional d'Antonio Truyol, com aquella constituïda per les relacions entre individus i col·lectivitats més enllà de les divisions polítiques construïdes pels estats.

4.3. Constructivisme

Hi ha una clara diferència entre l'enfocament Estat-cèntric de la disciplina de les RI de base materialista i els enfocaments constructivistes que posen l'accent en la importància de les idees, de les normes i de la identitat, motiu pel qual es diu que la seva base d'anàlisi és subjectiva i no material. És a dir, aquest enfocament permet analitzar i entendre el comportament dels actors estatals, no estatals, com els que participen en moviments socials i xarxes d'activistes transnacionals, corporacions financeres i de negocis transnacionals que incideixen en la política mundial. No obstant això, cal tenir present que en l'escenari transnacional hi ha diversos tipus de relacions, que algunes vegades també interfereixen en la política, com són les de les comunitats epistèmiques o científiques, els moviments d'immigrants, les esglésies i, fins i tot, els grups promotors de la violència (terrorisme), entre altres activitats il·lícites.

El punt de partida d'aquest enfocament és considerar que tots els actors o participants en les relacions internacionals tenen un rol i no tots busquen maximitzar els seus interessos utilitaris (Tonra, 2009), en el sentit que el realisme atorga als estats. Les primeres contribucions d'acadèmics constructivistes de les RI es van recolzar en l'obra del filòsof John Searle (Guzzini, 2000; Ruggie, 1998; Sodupe, 2003, pàg. 166), la reflexió sobre la construcció de la realitat de la qual va posar l'accent en els fets socials, és a dir, que els fets existeixen perquè els atribuïm significats i funcions a les accions de persones, grups o col·lectius, siguin estats, organitzacions governamentals internacionals o actors no estatals de moviments socials i xarxes transnacionals que persegueixen un canvi en el *statu quo* del sistema internacional, en favor d'un bé comú, o aquells que transgredeixen de forma violenta aquest sistema en funció dels interessos particulars o de grup.

Des de les acaballes dels anys noranta, Alexander Wendt s'ha centrat en els aspectes epistemològics del constructivisme en la disciplina de les RI i analitza la mútua constitució de les estructures socials i els agents en les RI (1999). Wendt entén per **estructura social** la forma que pren el sistema de relacions entre els individus en una escala global, mentre que els **agents o actors** a què l'autor es refereix són tots aquells que participen i configuren les RI.

Agent o actor?

Amb freqüència, en la literatura de les RI trobem que els autors no solen problematitzar l'ús que fan de certs conceptes (explicar per què anomenen una cosa d'una manera i no d'una altra), tret que es tracti d'una discussió o debat centrat en qüestions concretes, com quan es va debatre el nom de la disciplina. Aprofitem que el concepte agent és esmentat en aquest apartat per a contrastar-lo amb el d'ús corrent d'actor. És possible que la primera imatge que ens arriba mitjançant la paraula *actor* sigui la d'algú que representa un personatge, tant al teatre, al cinema, en la TV, etc. No obstant això, en sociologia, l'ús de les paraules *agent* o *actor* s'ha de justificar en sentit estricte per a donar major claredat a un argument. El sociòleg britànic Anthony Giddens, en la introducció del seu llibre *The*

Constitution of Society (1984), fa referència a l'ús intercanviable que fa dels conceptes agent i actor. No obstant això, en el capítol 1 diferència l'ús d'*action* ('accionar, actuar') i *agency* ('manera de procedir'). Aquests conceptes comporten una llarga discussió en la teoria sociològica quant als conceptes: agent/actor i estructura (institucions). Breument, aquest debat es refereix al lloc de transcendència que ocupen en la construcció de la realitat els individus (subjectes, agents o actors) i les estructures (institucions socials). El debat sorgeix quan s'argumenta que els que determinen la realitat (social) són els subjectes o les estructures. Qui sosté aquesta última postura arrabassa als subjectes tota possibilitat d'«agència» ('obrar, procedir'), no la reconeix com una propietat d'aquests, reduint alhora l'agència o acció dels subjectes, i els mateixos subjectes, a un efecte de les estructures. En aquest cas, Giddens, quan empra la paraula *agency* en lloc d'*action*, està problematitzant el significat darrere d'un substantiu que implica acció: «L'agència [obrar o procedir] no denota les intencions que la gent té de fer coses, sinó, en principi, la seva capacitat de fer coses (per això l'agència implica poder). Agència es refereix als successos dels quals un individu és l'autor, en el sentit que l'individu podria, en cada fase de la seqüència donada de conducta, haver actuat diferentment» (Giddens, 1984, pàg. 46). Noteu que la intenció de l'ús «implica poder» (de fer una cosa o una altra) imprimeix capacitat a l'individu, subjecte o col·lectiu, de ser agents que poden introduir canvis o alguna novetat en l'estat de les coses (*statu quo*). Fet aquest advertiment, cal dir que «la persona» segueix sent la referència per pensar l'acció, la que potencialment pot promoure algun canvi. Per acabar, un argument intermediari és aquell que reconeix que els agents i les estructures mútuament es constitueixen i es configuren.

El constructivisme és un enfocament que ens permet entendre el sorgiment i la participació d'actors no estatals en el sistema internacional i la política mundial. L'enfocament facilita el reconeixement d'aquests actors com a promotors d'idees, valors i principis que difonen davant d'actors estatals i no estatals. Aquest reconeixement els legitima com a actor internacional/transnacional. Tots aquells autors i autores que posen l'accent en la importància de les idees en la construcció del món social, des del local fins al global, i en els significats intersubjectius (comunicació interpersonal) poden ser considerats dins de l'enfocament del constructivisme.

Acabem aquest apartat fent esment a un internacionalista que va introduir l'enfocament constructivista en el camp de les RI, que es va atrevir a desafiar un concepte clau de la nostra disciplina: l'**anarquia**. Aquest concepte usat en les RI té el seu origen en la coneguda metàfora de la filosofia política clàssica, des de Hobbes fins a Rousseau, com a «estat de naturalesa». En poques paraules, la metàfora es refereix a un món presocial d'individus atomitzats (dividits, separats), on la vida i la propietat són vulnerables enfront de la depredació d'altres individus atomitzats. Llavors, el contrari a un «estat de naturalesa» és un estat polític jeràrquic (Griffiths i altres, 2009), un ordre que facilita la jerarquia, les normes i la pròpia història. Aquest autor és Nicholas Onuf, per qui la construcció hobbsiana de l'estat de naturalesa és on comencen tots els problemes per les RI. Va ser precisament Onuf el 1989, amb el seu llibre *The World of Our Making*, qui clama per una «reconstrucció» de la disciplina, basada en un enfocament diferent al racionalista (neorealisme i neoliberalisme), i que va denominar «constructivisme». Per a Onuf, no hi ha una determinació humana presocial perquè la humanitat sempre ha estat enclavada en les **pràctiques socials**: «el problema de molta de la teoria social és que està (micro-)fundada en la concepció d'**individus** autònoms, [idea] que és essencialment presocial» (Griffiths i altres: 2009, pàg. 131).

4.4. Teoria crítica

La teoria crítica és el llegat de l'Institut de Recerca Social de Frankfurt, conegut des dels anys trenta del segle xx com l'Escola de Frankfurt. La primera generació de filòsofs va estar conformada per Theodor Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Walter Benjamin i Erich Fromm, entre d'altres. Va ser concebuda com una institució crítica del capitalisme i del marxisme-leninisme. Aquests intel·lectuals consideraven que les dues maneres d'organitzar la societat no estaven a l'altura dels problemes i desafiaments de l'època. De base filosòfica hegeliana, marxista i freudiana, aquesta escola va representar un bastió del pensament crític. En aquest apartat solament ens ocuparem de la contribució de Robert W. Cox, polítològ canadenc i internacionalista en la seva maduresa, que a la primavera de 1980, en un article titulat «Social Forces, States and World Order: Beyond of International Relations Theory», va posar en dubte l'encara predominant paradigma racionalista de la disciplina. La frase més coneguda de l'obra de Cox diu: «Theory is always *for* someone and *for* some purpose» ('La teoria sempre és *per a* algú i *per a* algun propòsit'). Dins de la disciplina de les RI, Cox representa l'emergència del postmarxisme de la teoria crítica. Ell mateix es reconeix com un teòric crític. Pel seu bagatge teòric i filosòfic inspirat en el filòsof Antonio Gramsci, a Cox se'l reconeix com un acadèmic (neo)gramscianista. La preocupació dels teòrics de la teoria crítica és desvetllar les forces materials i socials que impedeixen que la gent aconsegueixi els seus interessos de debò, en un món que manipula els seus desitjos i limita el seu potencial (Griffiths i altres, 2009, pàg. 164).

En una línia marxista de pensament, Cox subratlla la importància de les forces materials de producció en tota la seva obra, perquè són les que determinen les relacions socials. D'aquesta manera no ens ha d'estranyar que l'autor atorgui un paper clau als estats i a les relacions interestatals: «... cada Estat està limitat per la seva posició i pel seu poder relatiu en l'ordre mundial [...]» (1987, pàg. 399). No obstant això, a causa de la seva influència gramsciana, Cox recorre a les idees de Gramsci sobre el control **hegemònic** en les societats capitalistes per a explicar la manera com les **idees dominants** sobre l'ordre mundial ajuden a sostenir patrons particulars de relacions entre les forces materials [enteses com les riqueses naturals, els coneixements i els mitjans tècnics i la pròpia força de treball], les idees i les institucions en l'àmbit global (Griffiths i altres, 2009, pàg. 166).

Veurem que Cox es refereix principalment a les **xarxes de poder** en l'economia mundial, integrada per actors no estatals com ara les corporacions, la banca i les consultories de les altes finances. Solament és en un sentit reactiu quan aquest autor es refereix a forces socials que es resisteixen a aquest poder econòmic global. Cox parla de tres etapes d'«internacionalització» per les quals l'Estat ha passat entre 1930 i 1980. A nosaltres ens interessa destacar la tercera etapa, que correspon al període de la globalització. Aquesta ha comportat a l'Estat una reestructuració del seu paper en l'economia nacional i mundial, és a dir, a favor de les institucions transnacionals i de les xarxes de poder que do-

minen l'economia global. Aquesta internacionalització de l'Estat, diu Cox, ha generat una major erosió del seu rol com a amortidor enfront de l'economia, al mateix temps que aquesta ha intensificat les fonts de poder transnacional, de la seva autoritat i presa de decisions en el camp econòmic. Aquestes fonts de poder abans esmentades emeten criteris que són tinguts en compte en la presa de decisions d'organitzacions com ara el Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional.

Cox considera que estem davant d'una nova forma de **multilateralisme**, una que transcendeix el multilateralisme anterior entre els estats, a causa de la participació dels actors no estatals al costat dels estatals. No obstant això, aquest multilateralisme, com bé apunta l'autor, no s'hauria de limitar a les relacions tipus horitzontal entre les elits (de la política i l'economia). A la primeria de 1990, Cox ja assenyalava el que en certa manera ha succeït des de llavors fins ara:

«El *locus* de la interacció per a la transformació de l'ordre existent [de costat de] una concepció ampliada de la societat global [...] el multilateralisme ha de ser entès des del punt de vista de la seva habilitat per a representar les forces que operen al món, tant en l'àmbit local com global.»

Cox (1992). «Critical Theory». A: M. Griffiths; S. C. Roach; M. Scott Solomon (2009). *Fifty Key Thinkers in International Relations* (pàg. 169). Londres / Nova York: Routledge.

Per a Robert Cox, els actors (socials) no estatals poden jugar un paper clau en aquest multilateralisme, constituint-se com un contramoviment hegemònic, entre diferents moviments. Especialment, Cox es refereix al moviment obrer (els sindicats) i a la necessitat que aquest construeixi aliances i coalicions en l'àmbit local i global amb els nous moviments socials, per a pressionar els estats i les altres fonts de poder esmentades, a favor del que podem anomenar béns col·lectius. En gran manera, aquest pensament podria ser contrastat en el marc de les massives mobilitzacions ocorregudes a la ciutat de Seattle el 1999, i en les anteriors a aquestes.

Arran de les protestes de Seattle, Cox i altres internacionalistes com Richard Falk (1999b) es refereixen a la «globalització des de dalt» (*Globalization from above*), en què participen els estats i les fonts de poder en l'economia mundial. Mentre que la «globalització des de baix» (*Globalization from below*) és la resistència que en circumstàncies precises han demostrat els moviments, les xarxes transnacionals, les organitzacions no governamentals internacionals, etc.

Resum

Hem començat aquest mòdul fent referència a paraules i termes clau provinents de la sociologia, que calen per a entendre la conformació dels moviments socials i de les xarxes transnacionals d'activistes des del segle XIX. Conèixer aquests conceptes és necessari per comprendre el sorgiment de les protestes i les mobilitzacions socials, i també l'abast o impacte que poden arribar a tenir (o no) en l'àmbit intern o internacional. Manuel Castells assenyala que històricament la injustícia ha estat present a totes les societats i que els moviments socials que han tingut un rol en la història s'han fonamentat en les injustícies. Per a identificar un moviment social citem Charles Tilly, que ho defineix com un esforç públic, sostingut i organitzat que, com a col·lectiu, presenta els seus reclams en una autoritat, a la qual ha escollit com a fi. També ens referim a les xarxes d'activistes. *Xarxa*, en termes sociològics, descriu una forma d'organització de les relacions socials. Per a Margaret Keck i Kathryn Sikkink, les xarxes són una forma d'organització caracteritzada per patrons de comunicació basada en intercanvis recíprocs i horitzontals. Igualment, argumentem que un o una activista és aquella persona prou compromesa amb una causa, fins al punt d'estar disposada a córrer riscos per a defensar-la.

Tenir present aquestes definicions ens ha preparat per conèixer els moviments socials precursors dels moviments contemporanis i actuals. Així és com ens hem referit a l'Associació Internacional de Treballadors, origen del moviment obrer sorgit a mitjan segle XIX als països de capitalisme avançat de l'època: Anglaterra, França i Alemanya. El breu recorregut que hem fet ens ha permès advertir que les condicions d'explotació dels treballadors (**injustícia**), els freqüents conflictes entre els amos de les fàbriques i els obrers, i també la violència amb què es trencaven les vagues, van portar un grup d'obers a **organitzar-se**, per a donar força a les seves demandes. També ha quedat clar que els primers **intercanvis d'opinions i idees** entre els treballadors anglesos i francesos van ser molt importants per a la conformació d'un **moviment internacional i transnacional**. Els activistes van percebre que les condicions deplorables dels obrers no solament ocorrien en un país, per això la seva organització i la defensa de la seva causa havien de ser internacionals. La importància històrica d'aquest moviment és indiscutible, a causa que va donar la pauta perquè la societat civil reivindicés el seu rol dins de l'Estat i en un sistema econòmic de caràcter global com el capitalisme. Dins d'un corrent ideològic socialista, el moviment obrer va portar amb si el primer partit polític que representava les demandes dels treballadors.

L'organització del moviment contra l'abolició de l'esclavitud va ser una altra causa que ha donat moltes lliçons a la societat civil, per exemple, respecte a com organitzar-se per a aconseguir un canvi de política en l'àmbit domèstic o internacional. Com hem vist, a les acaballes del segle XVII van sorgir les pri-

meres denúncies contra l'esclavitud, però va ser en la segona meitat del segle XIX quan aquesta causa va cobrar força. De fet, aquest moviment és el millor exemple de convergència entre els **esforços** d'un moviment social llargament **sostingut** i de les tàctiques creades per mitjà de relacions tipus xarxa entre els activistes de dos països. Aquest moviment abolicionista va abonar el terreny per al moviment social transnacional sufragista femení, perquè les dones que hi van participar van adquirir experiència i coneixements. Ambdues causes van donar moltes lliçons als i les activistes del futur, la principal, la relacionada amb els greuges i les injustícies, sigui a causa d'una llei o del costum. Aquestes són qüestions que poden ser transformades.

Aquests casos també ens revelen la importància de les **idees** en la construcció de significats, simbolismes, normes i valors intersubjectius dins d'una comunitat o societat, que donen forma –i sentit– a les seves pràctiques socials. Aquests fets històrics també ens ensenyen que la realitat social que els éssers humans construïm al llarg del temps és **contingent**, és a dir, que pot ser transformada amb el pas dels anys. No obstant això, el canvi moltes vegades no és fortuït, sinó que es dona mitjançant l'**esforç** que exigeix una **acció col·lectiva**, conscient i **organitzada**, de les persones involucrades.

En els apartats següents ens hem referit a com la pròpia realitat internacional, amb els seus esdeveniments històrics, provoca transformacions en la manera com les ciències socials i, en particular, la disciplina de les RI, estudien fets d'envergadura per a la convivència de les societats. Hem après com l'ONU va aconseguir un canvi en el seu estatus jurídic, que alhora va significar un canvi en el marc del Tractat de Westfàlia, perquè aquest solament reconeixia els estats com a actors internacionals. A partir d'aquest fet i, en particular, del Tribunal de Nuremberg, els individus també van aconseguir una certa «subjectivitat jurídica» enfront del dret internacional. Després de la segona postguerra, en els anys seixanta, l'escenari internacional es va omplir de nous actors no estatals. Des de llavors, alguns s'han enfocat en la defensa de temes polítics, abordant problemàtiques com els drets humans, altres en la defensa de la vida al planeta. També hi ha el moviment per la pau i, fins i tot, s'aborden temes actuals com ara el canvi climàtic i la justícia global. Així mateix, altres actors no estatals de gran pes en l'economia i la política mundial s'han obert un espai de marcada influència en la política nacional i internacional, com les grans corporacions transnacionals i altres actors, com són la banca, les finances i les consultories que en bona mesura gestionen l'economia global.

Hem acabat aquest primer mòdul fent referència a aquells enfocaments de la disciplina de les RI que poden ser una eina teòrica útil per a estudiar els nous actors no estatals i la seva activitat política en l'àmbit nacional i internacional. Hem vist corrents de pensament com les teories pluralistes o de la societat mundial, que des dels anys seixanta reclamen per a la disciplina una visió més àmplia de les relacions internacionals. Hem començat el recorregut pel paradigma Estat-cèntric, que malgrat comptar amb una de les primeres contribucions teòriques del transnacionalisme, de la interdependència i dels règims

internacionals, manté un enfocament ajustat a les relacions entre els estats, principalment els que tenen més pes polític i econòmic. També hem comentat la incursió de la teoria crítica, mitjançant l'anàlisi de Robert Cox, que a la primeria dels anys vuitanta, en ple debat interparadigmàtic, va suggerir que les teories de les relacions internacionals haurien de tenir en compte les forces materials i socials de producció, que han guanyat poder polític i econòmic en l'ordre mundial en les últimes tres dècades (la globalització). Cox es referia al fet que el rol dels estats havia estat transformat internament i internacionalment, a causa de l'entrada d'actors no estatals d'importància en l'economia mundial (les corporacions, la banca i les finances).

Finalment, ens hem referit al constructivisme, que representa un gir filosòfic i sociològic en la disciplina. Aquest demana establir una base de reflexió menys racionalista, positivista i materialista, perquè puguem entendre i explicar la participació d'actors no estatals en la política mundial. Sota aquesta concepció, els autors i les autores dins d'aquest corrent es refereixen principalment als moviments socials, a les organitzacions no governamentals, a les xarxes d'activistes, a tot allò la base d'actuació del qual entrellaça la comunicació en l'àmbit nacional i transnacional.

Des del sorgiment de les ONG en defensa dels drets humans, fins als moviments socials en l'àmbit global que s'han pronunciat contra les desigualtats econòmiques, aquests actors de la societat civil han provocat desenes d'anàlisis sobre la seva incursió en la política mundial. En la nostra disciplina ens interessa analitzar l'activitat d'aquests col·lectius de la societat civil, en primer lloc, aquells que promociónen idees, valors i principis en defensa d'una causa o d'una proposta, perquè mitjançant la seva agència podrien contribuir a promoure o canviar normes en política interna o internacional. En segon lloc, quan es manifesten i s'esforcen per aconseguir canvis que assegurin assolir les seves metes, també són un factor de transformació de la política, de les institucions i de la societat. És a dir, el rol d'aquest tipus de moviments i organitzacions socials d'abast transnacional està configurant la relació entre la societat i la política, sigui aprofundint la democràcia o construint-la on cal. Finalment, són tres els àmbits en què aquests nous actors solen tenir èxit: els drets humans, el canvi climàtic i la protecció de les espècies.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Keck, M.; Sikkink, K. (1999). *Activistas más allá de las fronteras. Redes transnacionales en la política internacional* (capítol 2: «Campaña antiesclavista», pàg. 66-82; «Campaña por el sufragio», pàg. 82-91). Mèxic: Siglo XXI.

Castells, M. (2012). *Redes de indignación y esperanza. Los movimientos sociales en la era de Internet* (pàg. 1-19). Madrid: Alianza.

Referències bibliogràfiques

Attinà, F. (2011). *The Global Political System*. UK: Palgrave Macmillan.

Barbé, E. (1989). «El estudio de las Relaciones Internacionales: ¿Crisis o consolidación de una disciplina?». *Revista de Estudios Políticos* (núm. 65).

Castells, M. (2012). *Redes de indignación y esperanza. Los movimientos sociales en la era de Internet*. Madrid: Alianza Ensayos.

Cole, George D. H. (1975 [1953]). *Historia del pensamiento socialista. Los precursores 1789-1850* (vol. I). Londres: Macmillan Co.

Hobsbawm, E. (2007 [1975]). *La era del capital. 1848-1875*. Barcelona: Crítica. Libros de historia.

Keck, M.; Sikkink, K. (2000 [1998]). *Activistas más allá de las fronteras. Redes transnacionales en la política internacional*. Mèxic: Siglo XXI.

Keohane, R. (1988). *Después de la hegemonía. Cooperación y discordia en la política mundial*. Buenos Aires: GEL.

Knoke, D.; Kuklinsky, J. (1982). *Networks Analysis*. Sage University Papers.

Kriegel, A. (1986 [1968]). *Las Internacionales obreras (1864-1943)* (primera part: pàg. 9-28). Madrid: Ediciones Orbis.

Lichtheim, G. (1990). *Breve historia del socialismo (II)*. Madrid: Alianza Ediciones del Prado.

Melucci, A. (1989). *Nomads of the Present. Social Movements and Individual Nerds in Contemporary Society*. Londres: Hutchinson.

Merle, M. (1987 [1978]). *Sociología de las Relaciones Internacionales*. Madrid: Alianza.

Pérez-León, J. P. (2008, enero). «El individuo como sujeto del Derecho Internacional. Análisis de la dimensión activa de la subjetividad jurídica internacional del individuo» [en línia]. *Anuario Mexicano de Derecho Internacional* (vol. 8). <www.scielo.org.mx/scielo.php?pid=S1870-46542008000100018&script=sci_arttext&tlng=pt>

Risse-Kappen, Th. (ed.) (1995). *Bringing Transnational Relations Back In*. Cambridge University Press.

Stekloff, G. M. (1928). *On The First International* (capítols 3, 4 i 5) [en línia]. Martin Lawrence Limited. <www.marxists.org/archive/steklov/history-first-international/>

Tilly, Ch. (2004). *Social Movements, 1768-2004*. Boulder: Paradigm Publishers.

Tarrow, S. (1997). *El poder en movimiento*. Madrid: Alianza.

Truyol, A. (1981 [1974]). *La sociedad internacional*. Madrid: Alianza.

